

30. Яковенко Н. Дмитро Вишневецький // Історія України в особах. – К. : Україна, 1997. – С. 76–84.
31. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. – К. : Генеза, 1997.
32. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К. : Наук. думка, 1993.
Стаття надійшла до редакції 12.03.2011 р.

N. I. Romantsova

PRINCE D. VISHNEVSKY IN MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

The article deals with new approaches to characterize D. Vishnevsky's personality and activity. The author analyses historical works of E. Apanovich, V. Golobutsky, A. Gurbyuk, YU. MYtsyik, V. Sergiychyuk, V. Stepankov, N. Yakovenko, relying on a new source basis as well as on present methodology that enables him to reconsider the role of D. Vishnevsky and gentry as a whole in historical process which took place in Eastern Europe that time.

Key words: *modern historiography, the historiographical assessment of the genesis of the Cossacks.*

УДК 930.1:94(477.5)"1660/1663"

С. В. Тарасов

ЛІВОБЕРЕЖНА УКРАЇНА НА ПОЧАТКУ 60-Х РР. XVII СТ. ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ У РОСІЙСЬКІЙ ДОРЕВОЛЮЦІЙНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Стаття присвячена подіям «міжгетьманування» на Лівобережжі в 1660-1663 рр. Аналізуються праці російських істориків другої половини XIX - початку XX ст. в яких досліджувався зазначений період.

Ключові слова: *Руїна, «міжгетьманування», Лівобережжя, Козелецька рада 1662р., Ніжинська рада 1663р., російська історіографія.*

Постановка проблеми. Кривава епоха Руїни викликала пильну увагу української і російської історіографії. Після капітуляції російського війська під Чудновом починається період розколу єдиної України на дві козацькі держави. При цьому, до знаменитої Чорної ради в Ніжині Лівобережна Україна не мала гетьмана.

Метою пропонованої статті є історіографічний аналіз робіт російських істориків XIX – початку XX ст., що торкалися процесів Руїни на Лівобережжі у 1660–1663 рр. У зв'язку з цим виникають наступні дослідницькі завдання:

– розглянути погляди російських учених на становище, що склалося в Лівобережній Україні після капітуляції В. Шереметєва;

– виявити протиріччя між концепціями російських дослідників, якщо такі мали місце. Аналіз попередніх досліджень. Російську історіографію вказаного періоду досліджували В. Ейнгорн [12], Л. Дорошенко [4], а з сучасних вчених Т. Яковлева [13]. Їх дослідження містить історіографічний огляд, який частково висвітлює тему, що цікавить нас, але є гранично стислим.

Виклад основного матеріалу. Після катастрофи під Чудновом Росія могла не тільки втратити контроль над всією Україною, але й очікувати вторгнення польського війська на свою територію. Але цього не сталося. С. Соловйов думав, що Росія уникла небезпеки внаслідок двох обставин. Польща не мала чим платити війську, а Ю. Хмельницький був «занадто нікчемний» [10, с. 95-96]. Москва навіть намагалася відкласти вибори, тому що була надія на безкровне підкорення Правобережжя.

Ю. Хмельницькій, після того, як його залишили поляки і татари, писав, що мимоволі перейшов на бік короля [10, с. 97]. Проте, у червні 1662 р. він отримав польську і татарську допомогу та відновив війну.

Д. Іловайський підкреслював, що на момент Чудновського розгрому справи Росії були зовсім не блискучі. Крім того, царські воєводи у містах України погано лагодилися один з одним. А московське військо в Україні отримувало платню мідними грошами, яких місцеві мешканці не хотіли приймати. Це призвело до того, що голодне російське військо перейшло до примусових реквізицій, що звісно, не додало йому популярності серед місцевого населення [4, с. 217]. Проте, коли Правобережжя, на чолі з Ю. Хмельницьким, повернулося під владу Польщі, Лівобережжя залишилося вірним Росії. Чому? У Д. Іловайського була на це стандартна відповідь, що йшла від С. Соловйова, а може ще від М. Устрялова. Чернь в Лівобережній Україні, за словами історика, віддавала перевагу царській владі ніж пануванню своєї старшини, яка намагалася закріпити народ і виділитися в особливий стан, на зразок ненависної українцям польської шляхти. Ватажками прихильників Москви стали Я. Сомко, В. Золотаренко та протопіп М. Филімонович. Запоріжжя на чолі зі І. Сірком та І. Брюховецьким також залишилося вірним Росії [4, с. 217]. Таким же чином пояснював позицію Лівобережжя і В. Пічета [8, с. 130]. До речі Д. Іловайський особливо підкреслював, що коли В. Шереметєв давав згоду на виведення російських військ із міст України, він навряд чи вірив у те, що ця вимога буде виконана. Це було з його боку перевищування повноважень, на яке він насмілювався лише внаслідок безвихідного становища [4, с. 215-216].

М. Покровський пояснював те, що сталося, таким чином. Незважаючи на те, що незадоволення правлячої верхівки України політикою царського уряду призвело до Чудновської поразки, «Москва вела безпрограшну гру: чим сильніше виявляли антипатію до московського режиму верхи, тим більш відданими Москві були низи» [9, с. 65-66]. Тому старшині прийшлося відразу ж думати про примирення з Росією. Татари залишили її, а польське військо почало бунтувати [9, с. 66].

С. Соловйов, М. Павлищев, М. Голіцин, Д. Іловайський визнавали значну роль В. Золотаренка, а надто Я. Сомка у тому, що Лівобережжя, залишилося під контролем Москви [10, с. 93; 7, с. 281; 3, с. 222; 4, с. 217]. Г. Карпов надавав указаним діячам таку характеристику. За його словами, Я. Сомко «при всьому своєму розумі, по характеру був абсолютно нестерпний» [5, с. 50]. В. Золотаренка дослідник атестував як нікчому, що було лише знаряддям у руках дійсно розумних осіб. Він вийшов у люди завдяки родинним стосункам з Б. Хмельницьким, якому він, як і Я. Сомко, був шурином. На думку історика ніжинській полковник був людиною обмеженою та бездарною [5, с. 50-51]. Такі негативні характеристики людей, заслугою яких було збереження Лівобережжям вірності царю Олексію Михайловичу, очевидно, викликано прагненням Г. Карпова виправдати московські власті у світлі наступних подій, коли Я. Сомко та В. Золотаренко були видані на розправу своєму ворогу І. Брюховецькому. Проте необхідно зазначити, що Я. Сомко і дійсно був людиною досі складного характеру. Він не тільки не зміг знайти спільної мови з воєводами, що можна легко пояснити, але і зі старшиною, з якою мав спільні інтереси, теж дуже легко сварився [12, с. 293].

Тоді перед царем та його радниками з'явилась проблема керування частиною України, що зберегла союз з Росією. С. Соловйов писав, що московські воєводи, як люди зі сторони, погано орієнтувалися в місцевій обстановці. Царський уряд повинен був визначити, на яких осіб на Лівобережжі можна зробити ставку. Уряду потрібна була людина, яка була б вихідцем з України, добре б знала людей та «їх стосунки», не мала б партійних пристрастей та займала б достатньо високе суспільне становище. Такою людиною, в ідеалі, міг бути архієрей. У особі Мефодія, котрого вона поставила у

єпископський сан та назначила місцєблюстителем Київської метрополії, Москва, за словами вченого, змогла знайти таку людину.

Учень С. Соловйова Г. Карпов, розвиваючи думку свого вчителя, присвятив єпископу Мефодію цілу монографію. Г. Карпов писав, що у той період козацтво здавалося московському уряду «взагалі нездатним, щоб керувати справами своєї країни» [5, с. 13]. Колишня система воєводського керування, була, за словами історика, більш діючою. Проте у самій Україні вона не мала популярності. Тому, хоч уряд не зовсім відмовився від воєвод, він почав розшукувати альтернативні засоби впровадження своєї політики. Тоді Москва передала Військо Запорозьке з усією Україною під контроль духовенства, на чолі якого була поставлена людина, що повністю залежала від царського уряду [5, с. 13-14]. І такою людиною став єпископ Мефодій (колишній ніжинській протопіп М. Филімонович). При цьому Мефодій не був направлений як який-небудь таємний наглядч, навпаки, за словами дослідника, усім, кому належало, було наказано радитися з доглядачем метрополії [5, с. 13].

Історик відзначив також, що у єпископа не було ніякої реальної влади. Усі його повноваження полягали у тім, що він повинен був брати участь у найрізноманітніших справах. Крім того він повинен був здійснювати посередництво між партіями та мирити тих, що посварилися. Як зазначив історик, ніякої влади заради впливу на старшину архієрей не мав [5, с. 13].

Крім того, Мефодій був поставленим у єпископи у Москві митрополитом Пітіримом, що було порушенням церковних канонів. Цю обставину використали вороги нового єпископа. В першу чергу, Діонісій Балабан [5, с. 54-56].

Москва, за словами історика, сподівалася, що колишній ніжинській протопіп стане вірним її агентом, тому що буде відчувати подяку їй. Мефодій зі свого боку був впевнений у підтримці московського уряду, тому що він сам нав'язав єпископа Україні, порушивши при цьому церковні звичаї. Але усі ці розрахунки не виправдалися. В Україні, на що звернув увагу дослідник, швидко помітили, що політичної влади єпископ не має, а коли він звернувся за допомогою до уряду, наслідком стало незадоволення старшини втручанням духовенства у її справи [5, с. 18].

Г. Карпов вважав, що план Москви мав істотні недоліки. «Не встигли ще добре розібратися зі своїм власним Никоном, а вже квапилися зробити точно такого ж для Малоросії» – писав історик [5, с. 15]. По-перше, невідомо було, стала б чи ні військова старшина терпіти владу єпископа. По-друге, хто міг поручитися, що сам Мефодій не стане причиною якоїсь нової смуги. Вчений вважав, що московські державні діячі зовсім не замислювалися над подібними питаннями [5, с. 15-16].

Вище згадувалося, що Мефодій був поставлений в єпископський сан з порушенням церковних канонів. Діонісій Балабан та Юрій Хмельницький зуміли вмовити Константинопольського патріарха накласти прокляття на «Мефодія та тих, що товаришують з ним» [5, с. 56]. Сам єпископ Мефодій казав, що це прокляття призвело до багатьох хвилювань серед київського духовенства та мирян. Однак, Г. Карпов думав, що це ствердження трохи перебільшене. Історик вважав, що само прокляття не могло стати причиною смуги, але численні вороги колишнього ніжинського протопіпа могли використати при нагоді цю обставину у своїй боротьбі проти нього [5, с. 60]. Крім того, серед ворогів Мефодія опинилися не тільки прихильники Я. Сомка, якого єпископ не підтримував, але й чорне київське духовенство [5, с. 60]. Однак І. Гізель «із товаришами» і раніше прокляття, що було накладено на нового доглядача метрополії, знали канони, що забороняли визнавати єпископський сан у подібних осіб. Знали, проте, приймали цього неканонічно-го єпископа, як зазначав історик. Вони визнавали його, по-перше, внаслідок добрих стосунків з царем, по-друге, «на тій підставі, що при ньому їм буде жити добре» [5, с. 65].

В другому випадку незадоволення духовенства, як вважав дослідник, ні на чому не ґрунтувалося. Мефодій був зовсім не схожий на Никона, він і після Ніжинської ради не тільки не покидав, але і захистив своїх нещодавніх ворогів [5, с. 65].

На той факт, що Мефодій був призначений єпископом незаконно, звернув увагу і митрополит Макарій. Він відзначив, що незабаром після того, як ніжинській протопіп став єпископом, Діонісій Балабан встановив, користуючись своїм правом, на ту ж саму єпархію свого єпископа Йосипа Нелюбовича-Тукльського. Це, як зазначав історик, повинно було служити для усіх і для самого Мефодія постійним нагадуванням, що він зветься єпископом мстиславським незаконно [6, с. 279]. Крім того, на початку 1662 р. патріарх Никон наклав анафему на крутицького митрополита Пітиріма за те, що він поставив єпископа в чужу церковну область, яка підлягала константинопольському патріарху. Ця анафема, як підкреслив вчений, автоматично позбавляла влади і Пітиріма, і Мефодія, якого той рукоположив. Однак у Москві цьому не надали значення, тому що Никон у цей час вже фактично відрікся від патріаршества [6, с. 279-280]. Набагато більшу небезпеку становила для Мефодія анафема, що була направлена безпосередньо в його адресу та походила від константинопольського патріарха. Митрополит Макарій вважав, що у Москві про це церковне прокляття дізналися, можливо, раніше, ніж у Гетьманщині [6, с. 281]. І Москва почала діяти. Історик вважав, що константинопольський патріарх зняв прокляття з Мефодія по особистому клопотанню царя. Доказ цього дослідник бачив у тому, що київське духовенство, що ворогувало з мстиславським єпископом, через деякий час стало знову спілкуватися з ним і визнало його єпископом [6, с. 282].

Наслідком переходу гетьмана на бік поляків стало міжгетьманування на лівому березі Дніпра. С. Соловйов, Г. Карпов, М. Голіцин, В. Ейнгорн, Д. Іловайський вважали, що московські державні діячі були не в змозі розібратися у становищі, що склалося в Україні. Претенденти почали доносити один на одного, і уряд не знав, кому вірити [10, с. 97; 5, с. 12; 11, с. 155; 4, с. 221]. Крім того, Г. Карпов вважав, що в ідеалі Москва бажала, щоб гетьманом знову став Ю. Хмельницький, за умови того, що він визнає свою провину та поверне під царську владу Правобережжя [5, с. 12]. Приблизно також вважали М. Голіцин та Д. Іловайський [3, с. 222; 4, с. 221]. Д. Іловайський наводив ще одну причину. За його словами Москва побоювалася міжусобної війни між претендентами [4, с. 221].

Проте, на думку В. Пічети, Москва не поспішала з вибором нового гетьмана, тому що вона вважала себе господаркою України, не дивлячись на Чудновську поразку. «Вона бажала бачити на гетьманському уряді таку людину, яка завдала б козацькій старшині непоправного удару і який придушив би у ній усі автономні устремління», – писав вчений [8, с. 131]. Приблизно так пояснював дії царського уряду і М. Покровський. За його словами такі союзники як Я. Сомко для Москви вже не малі інтересу. «Потрібно було б нанести старшині такий удар, після якого їй залишилося б тільки здатися на милість переможця» [9, с. 66].

Але які б мотиви не керували царем та його радниками, становище, що склалося, не могло тривати нескінченно довго. У 1662 р. Я. Сомко зробив спробу оголосити себе гетьманом, для чого він організував раду у Козельці. С. Соловйов, Г. Карпов,

В. Ейнгорн, Д. Іловайський оцінювали Козелецьку раду як подію зовсім несподівану для Москву та незаконну [10, с. 103; 11, с. 181-182; 4, с. 221-222]. Як незаконною оцінювали раду і московські власті. С. Соловйов, Г. Карпов та В. Ейнгорн відзначили, що відповідне ставлення до того, що сталося, викликало у царського уряду повідомлення Мефодія [10, с. 103; 5, с. 27-31; 11, с. 183]. При цьому Г. Карпов звернув увагу на те, що Мефодій не завжди міг претендувати на об'єктивність [5, с. 31]. Я. Сомко зрозумів тепер, що у Москви підтримки він не знайде. Можливості помститися московському уряду, на думку Г. Карпова, у нього не було. «... Часи

Виговського минули назавжди», – писав історик [5, с. 42]. Наказний гетьман не змирився. Він продовжував вести боротьбу та намагався, на думку дослідника, зробити уряд інструментом для здобуття своєї мети. Але подолати українського «Никона» він не зміг [5, с. 42]. Мефодій став прихильником І. Брюховецького (Бруховецького). Г. Карпов вважав безпідставним твердження, що запорозький претендент підкупив єпископа подарунками та різноманітними обіцянками. Спочатку Мефодій протегував В. Золотаренка, який не зупинився б ані перед підкупом, ані перед обіцянками. В. Золотаренко був, за словами історика, однією з найбільш багатих осіб України. І. Брюховецький, навпроти, був тоді дуже бідним. Однак Мефодій перейшов на бік І. Брюховецького. Дослідник думав, що не підкуп, а політична програма запорізького кандидата зацікавила доглядача Київської метрополії. Запорізький претендент був згоден поступитися московському уряду чим завгодно з козацьких вільностей. Саме це і притягло Мефодія [5, с. 46-50]. І. Брюховецький дійсно не скупився на обіцянки в адресу Москви. Як писав Д. Іловайський, він навіть пропонував скасувати посаду гетьмана і замінити його московським намісником. Але в цей час царський уряд ще не міг піти на такий крок. Сам історик характеризував пропозицію кандидата, що рвався до влади, як «свідомо нездійснений проект» [4, с. 222].

Подіям Козелецької ради спеціальну статтю присвятив О. Востоков [1]. Стаття ґрунтувалася на документах Сибірського приказу [1, с. 269]. Історик вважав, що із трьох розповідей про те, що сталося: Батюшкова, Мефодія та Сомка найбільш достовірною є розповідь Батюшкова [1, с. 279].

На думку дослідника, отримавши звістку про раду, уряд був поставлений в складне становище. Не визнавати Я. Сомка гетьманом було небезпечно, тому що його підтримувала значна сила. Визнати – означало викликати незадоволення

В. Золотаренка та І. Брюховецького. «Москва, – писав історик, – вийшла зі скрутного становища із притаманною їй спритністю» [1, с. 282]. Вона продовжувала називати

Я. Сомка наказним гетьманом. З цього приводу В. Ейнґрн, зазначав: «Пан Востоков чомусь бачить у такому способі дій «притаманну Москві спритність»..., тут навпаки належить бачити прямоту» [1, с. 188].

Як відомо, боротьба за владу між трьома претендентами завершилася на славнозвісній «Чорній раді» 1663 р., що відбулася у Ніжині. Причому переможець І. Брюховецький жорстоко розправився зі своїми противниками.

Г. Карпов дав характеристику джерел, що містять відомості про ніжинську раду. Джерела ці, як зазначав дослідник, порівняно бідні. Належить звернути увагу на те, що, з усіх джерел української історії, найбільш достовірними Г. Карпов вважав державні документи, що зберігалися у російських архівах. Але папери Д. Великого-Гагіна збереглися лише у декількох уривках. Неофіційні джерела – мемуари сучасників подій: «Літопис Самовидця» та «Щоденник» П. Гордона. І «Самовидець» і П. Гордон не були свідками подій, але відомості отримали від очевидців. Розповіді «Самовидця» та «Щоденника» П. Гордона дуже схожі не тільки у спільних рисах, але і у деяких подробицях. Але автор «Літопису Самовидця», на думку Г. Карпова, був прихильником Я. Сомка, а тому зображав події у тому виді, у якому бажав їх бачити наказний гетьман. П. Гордон був об'єктивним, але робив припущення про події, що були йому в точності невідомі [5, с. 86].

Події Ніжинської ради коротко описані С. Соловйовим. Історик намагався при цьому уникати висновків. Втім, він оцінював страту Я. Сомка та В. Золотаренка як розправу над переможеними [10, с. 113]. Так само вважав Д. Іловайський, який порівнював видачу переможених І. Брюховецькому з видачею І. Іскри і В. Кочубея І. Мазепі. Таку поведінку урядових агентів дослідник пояснював нездатністю розібратися в українських «відносинах та особах». При опису Ніжинської ради Д. Іловайський

використовував щоденник П. Гордона, в якому страта полковників була прямо названа «незаслуженою» [4, с. 223-224].

В.Пічета охарактеризував суд на Я. Сомком як «скорий, але неправий» [8, с. 131]. Г. Карпов відзначив, що Ніжинська рада викликала гнітюче враження навіть у сучасників, що звикли до кривавих сцен. Історик віддавав належне князю Д. Великому-Гагіню: наказного гетьмана він на розправу не видав [5, с. 97-102]. Відповідальність за це ніс «добросердний уряд тішайшого царя», як висловився історик [5, с. 102]. На думку дослідника, московські державні діячі сподівалися, що з загибеллю цілої партії припиняться «малоросійські смути» [5, с. 102]. А що стосується І. Брюховецького, то історик вважав, що у Москві вирішили підтримати його з тих же міркувань, з яких зробили ніжинського протопопа єпископом. Будучи завдяченим цареві, запорозький претендент з «нескінченого відчуття вдячності» повинен був стати вірним слугою своєму благодійнику. На думку дослідника, у І. Брюховецького було мало шансів самостійно отримати перемогу у боротьбі за булаву [5, с. 41]. Як і С. Соловйов, Г. Карпов підкреслював ту роль, яку зіграв єпископ Мефодій у видачі наказного гетьмана та його прихильників. До речі, з цією місією до Москви вирушив С. Адамович, який пізніше грав значну роль [10, с. 113; 5, с. 98-99]. Для О. Востокова Ніжинська рада була цікава як прояв боротьби партій у тогочасній Україні. Ці партії, за словами історика, не були політичними. Боротьба велася не між прихильниками Росії та Польщі, і не за збереження козацьких привілеїв. Це була особиста боротьба претендентів на посаду гетьмана. Як визначав учений, боротьба була загострена тим, що та сторона, яка прогнала, втрачала усе [2, с. 125]. За даними історика, Я. Сомко, який не був упевнений у своїй перемозі на виборах, намагався уникнути ради, розв'язавши воєнні дії. Він навіть прикликав П. Тетерю на Лівобережжя [2, с. 132]. Коли ж було з'ясовано, що ради не уникнути, Я. Сомко почав покладати надію на перевагу своїх семи добре озброєних полків над натовпом, що підтримував І. Брюховецького [2, с. 133]. Як бачимо, О. Востоков не вважав Я. Сомка такою невинною жертвою, хоч і він відзначив роль Мефодія в забрудненні наказного гетьмана перед урядом [2, с. 130].

М. Покровський вважав, що події у Ніжині, були переворотом, підготовленим та проведеним за ініціативою царського уряду. Під видом демократичної «чорної» ради був підготовлений погром старшини низами козацтва. «Козацька демократія виставила кандидатом у гетьмани І. Брюховецького, який відразу став і офіційним кандидатом московського уряду...» [8, с. 66]. Як відзначив історик, рядові козаки, що були до того прихильниками Я. Сомка, перейшли на бік І. Брюховецького, тому що зробили вибір між кандидатом старшини та кандидатом «чорні». І Кандидат Запорожжя був гідний вибору, віддавши на пограбування старшинське майно, а саму старшину на розправу [8, с. 67]. Як бачимо, М. Покровський не поділяв тезу С. Соловйова, В. Ключевського та Д. Гловайського про те, що московські державні діячі відчували себе в Україні «як у темному лісі». Навпаки, за його думкою, царський уряд чудово розбирався у питанні, хто є прихильником Москви, а хто може бути потенційним противником.

В. Пічета оцінював прихід І. Брюховецького до влади так як і М. Покровський. «Перемога Москви була повна, – зазначив дослідник, – проте від неї погано прийшлося козацькій старшині» [8, с. 131].

Висновки. Підводячи підсумок, ми можемо констатувати, що більшість російських істориків пояснювала продовження «Малоросійської смути» незадоволенням української старшини тим становищем, яке склалося, та нездатністю московських державних діячів розібратися у внутрішніх справах України. Однак, деякі вчені у передреволюційній час (М. Покровський, В. Пічета) зробили висновок, що Москва проводила у Гетьманщині, добре продуману політику, дбаючи про свою мету. Вони вважали, що царський уряд дуже вміло грав на суперечностях в Українському

суспільстві. На думку О. Востокова, боротьба партій на Лівобережжі була не боротьбою політичних програм, а лише боротьбою претендентів. З цим твердженням можна погодитися лише частково. Якщо боротьба між Я. Сомком та В. Золотаренком дійсно була лише сутичкою двох претендентів, зі схожими політичними поглядами, то сутичка останніх з І. Брюховецьким була вже боротьбою двох політичних програм. Г. Карпов, як ми зазначили раніш, цілком справедливо звернув на це увагу. Якщо Я. Сомко та В. Золотаренко намагалися використати підтримку старшини, то І. Брюховецький прагнув, і як виявилось ні без успіху, опертися на козацьку голоту, на нижчі верстви українського суспільства, та на підтримку Москви. І хоч гасла з якими І. Брюховецький йшов до влади були, без сумніву, демагогічними, йому все ж довелося їх виконувати, хоч би частково. Згадаємо, наприклад, погром старшини та ті поступки уряду, які гетьман зробив під час свого візиту до Москви у вересні-жовтні 1665 р.

Потрібно зазначити, також що російські історики вважали приєднання України до Росії закономірною подією. Внаслідок цього вони наголосили закономірним і те, що Лівобережжя після катастрофічної поразки російського війська залишилось під контролем Москви.

Ю. Хмельницький не привертав особливо пильної уваги російській історіографії. Проте російські історики прийшли до єдиного погляду на його особистість, яка отримала від них більш ніж скромну оцінку. Треба зазначити, що ця оцінка є цілком об'єктивною. Ю. Хмельницький дуже програвав на фоні будь-яких гетьманів, тим більш на фоні свого великого батька. Російські історики підкреслювали активну роль духовенства у тогочасному політичному житті та прихильність білого духовенства до московської політичної орієнтації.

Російська історична наука, як правило, засуджувала розправу над Я. Сомком та В. Золотаренком, яких вважала не тільки невинними у висунутих проти них звинуваченнях, а й, крім того, такими, що мали чималі заслуги перед Московією. Таким чином, не всі дії російської влади отримали схвалення російських істориків і навіть тих з них, що належали до охоронного напрямку.

Надалі було б корисно продовжити вивчення оцінок російськими істориками подій тієї епохи, спираючись не стільки на опубліковані роботи, скільки на архівні матеріали, що збереглися і мають відношення до історії російської історичної науки.

Список використаної літератури

1. Востоков А. Козелецкая рада 1662 года / А. Востоков // Киевская старина. – 1887. – Т. XVII. – Февраль. – С. 269–284.
2. Востоков А. Нежинская рада 1663 года / А. Востоков // Киевская старина. – 1888. – Т. XXI. – Май. – С. 125–139.
3. Голицын Н. С. Всеобщая военная история новых времен. / Н. С. Голицын. – Ч. 1-2. – Отд. 1. – Спб., 1878. – 279 с.
4. Иловайский Д. И. История России. Отец Петра Великого: Алексей Михайлович и его ближайшие преемники / Д. И. Иловайский. – М. : Чарли, 1996. – 624 с.
5. Карпов Г. Ф. Киевская митрополия и московское правительство во время соединения Малороссии с Великою Россией. – Статья третья: Мефодий Филимонович. Епископ Мстиславский и Оршанский, блюститель Киевской митрополии. (1661-1668 года) / Г. Ф. Карпов. – М., 1876. – 200 с.
6. Макарий (Булгаков) митрополит Московский и Коломенский. История Русской церкви / М. П. Булгаков. – Кн. VII. – Т. 12. – М. : Издательство Спасо-Преображенского Волоколамского монастыря, 1996. – 672 с.
7. Павлицев Н. И. Польская анархия при Яне-Казимире и война за Украину / Н. И. Павлицев. – Т. II. Царствование Яна-Казимира. 1648-1668. – Спб., 1887. – 405 с.
8. Пичета В. И. Внешняя политика России / В. И. Пичета // Три века : сб. / [сост. : А. М. Мартышкин, А. Г. Свиридов]. – Т. II. – М. : ГИС, 1991. – С. 106–139.

9. Покровский М. Н. Русская история с древнейших времен М. Н. Покровского при участии М. Н. Никольского и В. Н. Сторожева / М. Н. Покровский, М. Н. Никольский, В. Н. Сторожев. – Т. III. – М., 1911. – 232 с. + 72 с.
10. Ю.Соловьев С. М. Сочинения в 18 кн. – Кн. VI. – Т. 11-12. История России с древнейших времен / С. М. Соловьев / [Отв. ред. : И. Д. Ковальченко, С. С. Дмитриев]. – М. : Мысль, 1990. – 671 с.
11. 11.Эйнгорн В. Очерки из истории Малороссии в XVII в. Сношения малороссийского духовенства с московским правительством в царствование Алексея Михайловича / В. О. Эйнгорн. – М., 1899. – 1104 с.
12. Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII століття: Причини і початок Руїни / Т. Г. Яковлева. – К. : Основи, 1998. – 447 с.
Стаття надійшла до редакції 20.03.2011 р.

S. V. Tarasov

LEFT-SIDE UKRAINE AT THE BEGINNING OF THE 60-S OF THE XVII-TH CENTURY. HIGHLIGHTING THE PROBLEM IN THE RUSSIAN PRE-REVOLUTIONARY HISTORIOGRAPHY

The article is devoted to the events of «interhetmanship» in Left-Band Ukraine in the 1660-1663. Research works of Russian historians of the second half of the XIX century and the beginning of the XX centuries dealing with the events of the given period are reviewed.

Key words: *Ruin, «mizhgetmanuvannya», Left Bank, Kozeletskaya Council in 1662, Nezhinskaya Council in 1663, the Russian historiography.*

УДК 303.1:001(477)

В. В. Шевченко

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ІННОВАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ НАУКОВИМИ, ТЕХНІЧНИМИ ТА СОЦІАЛЬНИМИ ФАКТОРАМИ

У статті висвітлено основні етапи еволюції інноваційної теорії та розкрито сутність окремих концепцій впливу соціальних чинників на технологічний та інноваційний процеси.

Ключові слова: *теорія інновації, наукові, технічні та соціальні фактори, наукові концепції.*

Постановка проблеми. Історично так склалося, що розвиток наукового потенціалу розглядається у взаємозв'язку з поступом технологічного та інноваційного потенціалів, адже вони являють собою єдину систему повного інноваційного циклу. Отже, соціальні аспекти розвитку наукового потенціалу не можна чітко відокремити від соціальних аспектів розвитку технологічного й інноваційного потенціалів, а проблема соціалізації інноваційного процесу набула особливого значення в умовах глобального науково-технологічного прискорення.

Аналіз попередніх досліджень. Закладання основ загальної теорії інновацій відбувалося в межах становлення теорії циклів і криз в економічній та технологічній сферах. Одним із перших позитивну роль інновацій у виході з економічних криз, а також важливість соціальних факторів у гармонізації диференційованих витрат суспільства для їх подолання визнав М. Туган-Барановський [1]. Він також заклав підвалини для розробки подальших теоретичних підходів до пріоритетності соціальних важелів [2], які були враховані і вдало впроваджені в ряді соціально-економічних